

UDC: 94(477):94(520):281.9

JAPANESE INTELLECTUALS – GRADUATES OF THE KYIV THEOLOGICAL ACADEMY: IVAN KAWAMOTO-SENUMA AND MARK SAIKAISHI. (ENDING)

S. Kapranov

PhD (Philosophy), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to a group of Japanese Orthodox intellectuals, who at the end of the nineteenth century were sent to study at the Kiev Theological Academy. They are Mii Michirō (in the baptism Simeon, 1858–1940), Konishi Masutarō (Daniel, 1862–1940), Nameda Yoshio (Clement, 1895), Kawamoto Kakusaburō (Ivan, 1868–1945), and Saikaishi Shizuka (Mark, 1868–1939). Their study in Kiev falls for the period from 1883 to 1895. The paper considers Japanese graduates of Kiev Theological Academy as a separate group of intellectuals and as part of the Japanese Christian community. Their intellectual activity primarily took place in the field of education – both spiritual and secular (teaching, developing textbooks and manuals). They also wrote articles in religious and secular journals, worked in editorial boards of Orthodox media; they also wrote books, namely, theological works, memoirs, travel notes, etc., translated religious and fiction, mainly from the Russian language. In this group there are representatives of different types: namely, Symeon Mii is a church intellectual, Kavamoto, who later changed the surname to Senuma, and Saikaishi are laymen closely connected with the Church, while Konishi represents a kind of a secular intellectual and a “heretic” in his relation to the Church. The second part of the article focuses on the life and work of Ivan Kawamoto-Senuma and Clement Nameda.

Keywords: intellectuals, Japan, Japanese Orthodox Church, Kiev Theological Academy, Orthodoxy

ЯПОНСЬКІ ІНТЕЛЕКТУАЛИ – ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ: ІВАН КАВАМОТО-СЕНУМА ТА МАРК САЙКАЙСІ (Закінчення)¹

С. В. Капранов

Четвертим японцем, направленим на навчання до Києва, був **Іван (Іоанн) Якимович Кавамото Какусабуро**² 河本恪三郎, більш відомий за іншим своїм прізвищем – **Сенума** 瀬沼 (1868–1945). Він народився в м. Хатіодзі провінції Мусасі (нині столичний округ Токіо), у родині дрібного торговця на прізвище Сенума, але був усиновлений родиною Кавамото [Дневники... 2004, II, 668]. Якось, ще підлітком, він почув проповідь святителя Миколая і, вражений, вирішив прийняти православ'я. Батьки були проти, проте Какусабуро втік з дому і разом із трьома товаришами поїхав до Токіо, де 1883 р. вступив до семінарії, однак, провчившись там сім років, залишив її й поїхав до Росії. Спочатку юнак хотів був стати лікарем, але, врешті,

© 2019 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

все-таки повернувся до духовної кар'єри. Для цього довелося ще рік навчатися в семінарії в Санкт-Петербурзі, щоб мати середню духовну освіту [Сугіяма 2008, 473]. Певне, саме там він познайомився з архімандритом Антонієм (Храповицьким)³, стиль спілкування якого з учнями “на рівних” він пізніше наслідував і якого як педагога вважав за свій ідеал [Дневники... 2004, III, 326–327].

1891 р. Івану Кавамото за клопотанням св. Миколая дали дозвіл продовжувати богословську освіту в КДА після складання вступних іспитів та призначили стипендію Святійшого Синоду 210 карбованців на рік. Того ж року 16 серпня Кавамото прибув до Києва. 1892 р. він був переведений на II курс [Путро О., Путро А. 2010а, 144]. У червні 1893 р. його перевели на III курс, у червні 1894 р. – на IV курс [Путро О., Путро А. 2010б, 127–129].

Під час навчання Іван Кавамото познайомився з другом св. Миколая – С. А. Рачинським⁴ і бував у його маєтку в с. Татево Смоленської губернії [Дневники... 2004, III, 250; Садовский 2013, 26–27]. Рачинський був відомий своєю прихильністю до японських православних студентів, одного з них, Сергія Сьодзі, вчений навіть усиновив [Іванова 1993, 72].

У 1895 р. Іван Кавамото закінчив КДА, написавши роботу на тему “Вчення св. Афанасія Великого про втілення сина Божого і здійснене ним діло спокутування”, і здобув ступінь кандидата богослов'я – як і інші японці, “без прав духовно-навчальної служби в межах Російської імперії” [Бовкало]. У вересні того ж року Іван Кавамото побував у Кронштадті, де зустрівся зі св. Іоанном Кронштадтським, який благословив його й подарував свої книги, зокрема “Моє життя во Христі”, “Бесіди про Бога-Творця і Промислителя світу”. Книги згодом у Японії було перекладено й видано японською мовою [Мацусима 2007].

На зворотному шляху на батьківщину в жовтні 1895 р. Іван Кавамото завітав до Палестини. Він був другим православним японцем, який здійснив прощу до Святої Землі (першим був Олександр Мацуї⁵, що побував там 1882 р.). Під враженням побаченого Кавамото написав листа св. Миколаю. “Лист дихає благочестивим почуттям, – занотував святий у щоденнику. – Це – перший японець, що поклоняється великим святинам зі щиро християнським настроєм та натхненням” [Дневники... 2004, III, 217]. У Палестині Кавамото, маючи рекомендаційного листа від св. Миколая, був прийнятий представниками православного духовенства, зокрема Патріархом Єрусалимським Герасимом⁶. Іван Якимович розповів йому про історію Японської православної церкви, зазначивши, що її “праматерями” є Грецька та Єрусалимська церкви. Святі отці передали для японських одновірців священні реліквії та інші цінні дарунки, які св. Миколай високо оцінив як свідчення визнання Японської церкви. Свята Земля справила на Кавамото сильне враження, пізніше він неодноразово виступав з доповідями на тему своєї прощі [Бесстремьянная 2007; 2008; Дневники... 2004, III, 234–235, 237, 311, 530, 615].

До Японії Кавамото повернувся 5 січня 1896 р. [Дневники... 2004, III, 231]. Він одразу ж був призначений викладачем семінарії [Дневники... 2004, III, 236], а невдовзі, 15 квітня, став начальником духовних шкіл [Дневники... 2004, III, 294]. Викладав Іван Якимович різні предмети – Святе Письмо, моральне богослов'я, російську мову, географію тощо [Дневники... 2004, III, 323, 332, 426]. Лекції з морального богослов'я він сам роздруковував у власній кімнаті й роздавав учням; 1897 р. їх було видано літографським способом окремою книжкою [Дневники... 2004, III, 546, 646]. Подібно до своїх колег, Кавамото писав статті для православних японських видань – “Сейкьо сімо” та богословського журналу “Сінкай”. Наприкінці червня 1897 р. Іван Якимович (Какусабуру) повернув собі прізвище Сенума⁸.

У вільний час Сенума давав також приватні уроки російської мови. Їх у нього брала, зокрема, вчителька жіночої школи при семінарії Ямада Ікуко 山田郁子, у хрещенні – Олена Луківна⁹ [Щербенко 2013]. Між учителем та ученицею виникло

романтичне почуття, і 8 січня 1898 вони побралися, попри те що Ямада була заручена з братом своєї колеги Надії Такахасі [Дневники... 2004, III, 663–664]. Ясна річ, стався скандал, і лише завдяки старанням св. Миколая справу вдалося залагодити. 8 листопада в молодого подружжя народилася дочка [Дневники... 2004, III, 812].

Проте скромна роль дружини ректора не задовольняла Ікуко, вона мріяла стати письменницею. Для цього за японським звичаєм треба було знайти вчителя з числа визнаних майстрів слова – це був звичайний шлях до літературної кар’єри (як для жінок, так і для чоловіків). Тому наприкінці лютого 1901 р. Сенума звернувся до відомого прозаїка Одзакі Койо 尾崎紅葉 (1867–1903), автора популярних сентиментальних романів, що продовжували традиції японської та китайської класики, з проханням взяти Ікуко в учениці [Сугіяма 2008, 474]. Одзакі погодився і дав своїй новій підопічній літературне ім’я Кайо 夏葉 (дослівно “Літній листок”, тоді як псевдо самого Одзакі означає “Червоний листок”, тобто осінній лист клена). Саме під цим ім’ям – Сенума Кайо – Ікуко, вона ж Олена Луківна Сенума, стала пізніше відома в Японії як перекладачка російської прози – Достоевського, Тургенева, Чехова та ін., а також як одна з перших у Японії феміністок: вона була активним членом гуртка “Сейто” 青鞜 (“Синя панчоха”) [Иванова 1993, 86–88; Щербенко 2013; Сугіяма 2008].

Іван Сенума також вирішив пробувати себе як перекладач. 13 квітня 1902 р. він написав листа Толстому з проханням дозволити йому перекласти японською роман “Анна Кареніна”. Діставши дозвіл, Сенума працював над перекладом у співавторстві з Одзакі Койо, який здійснював стилістичне редагування, а оскільки переклад твору письменника, відлученого від церкви, міг би зіпсувати репутацію викладача православної семінарії, Іван Якимович підписав його псевдонімом дружини – Кайо [Cockerill 2011, 527]. Переклад першої частини роману виходив окремими главами з вересня 1902 р. по лютий 1903 р. в журналі “Бунсо”, подальша робота припинилася через смерть Одзакі. Усі випуски журналу з фрагментами роману Сенума надсилав Толстому. Листувався Іван Якимович також із послідовником Толстого П. О. Буланже¹⁰ та біографом письменника П. О. Сергєєнком¹¹, якому надсилав книги про Толстого, видані в Японії [Шифман 1971; 1976]. Проте, на відміну від Конісі, релігійно-філософських поглядів Л. М. Толстого Сенума не поділяв – про це свідчить як його життєвий шлях, так і власні богословські праці.

Крім того, Сенума переклав оповідання Достоевського “Ялинка та весілля”, опубліковане в березні 1902 р. у журналі “Бунгейкан” 文芸界 (“Світ літератури”) також за редакцією Одзакі під назвою “Мунадзанйю” 胸算用 (“Розрахунок”) [Сакакібара]. Сенума був одним із небагатьох, хто в ті часи перекладав російську літературу безпосередньо з оригіналу й не лише вільно володів мовою, а й знав російські реалії. Не полишив Іван Якимович і журналістику: 1901 р. він з ініціативи св. Миколая почав листуватися з Л. О. Тихомировим¹², завдяки чому став кореспондентом газети “Московские ведомости”. Тихомиров цікавився Японією й навіть пробував вивчати японську мову, написав брошуру “Християнські завдання Росії та Далекий Схід”, тому й шукав контактів із православними японцями [Репников 2013; Дневники... 2004, IV, 388, 849]. А 1902 р. стаття Сенуми “Основні проблеми етики” вийшла у збірнику “Релігія та людина”, виданому Спілкою православної молоді за редакцією Ямади Куратаро¹³ [Сенума 1902].

Коли почалася Російсько-японська війна 1904–1905 рр., Сенума разом з іншими професорами семінарії склав і видав для японської армії військовий російсько-японський розмовник; кошти на видання зібрали самі автори [Дневники... 2004, V, 13; Сенума 1904]. Крім того, він разом з групою представників Японської православної церкви брав участь у міжрелігійному мітингу в Токіо, який відбувся 16 травня 1904 р. У мітингу взяли участь представники всіх релігій Японії – синто, буддизму, християнства. Від православної делегації промову написав Павло Накаї¹⁴,

а озвучив її Іван Сенума. У резолюції мітингу було зазначено, що Японія веде війну “в інтересах справедливості, гуманності та світової цивілізації”, і висловлено бажання якнайшвидше досягти “почесного миру” [Дневники... 2004, V, 79–81]. Сенума був одним з організаторів “Товариства духовної розради військовополонених”, яке опікувалося релігійними потребами російських військових, що перебували в японському полоні. Товариство було розпущене 18 лютого 1906 р., коли всі полонені повернулися до Росії [Дневники... 2004, V, 88, 317].

Зміни в Японській православній церкві після війни (у 1906 р. було створено кафедру в Токіо та вікарну кафедру в Кіото, св. Миколай дістав сан архієпископа Токійського і Японського [Суханова 2013, 28]) відбилися й на семінарії: з початку 1908 р. св. Миколай у своєму щоденнику починає іменувати Сенуму її ректором (а не “інспектором”, “доглядачем” тощо) [Дневники... 2004, V, 349]. Влітку 1908 р. Сенума разом з іншими працівниками місії їздив до Владивостока, Хабаровська та Благовещенська з метою зібрати гроші на храм у м. Хакодате і домовитися про риболовлю в російських водах для утримання семінарії. Поїздка завершилася невдачею [Дневники... 2004, V, 402, 412–414, 437–438]. Того ж року Сенума зустрічався в Токіо з російським журналістом і мандрівником В. І. Немировичем-Данченком¹⁵, про що той написав в одному зі своїх нарисів [Дударец].

Серйозного морального удару Івану Якимовичу Сенумі завдав роман між його дружиною та російським студентом-медиком Миколою Андреєвим [Дневники... 2004, V, 630–631, 633–635]. 1909 р. Олена Луківна (Кайо) здійснила подорож до Владивостока. Газети поширили чутки, що вона втекла від чоловіка з Андреєвим [Дневники... 2004, V, 544]. 23 грудня 1910 вона народила дочку від Андреєва [Дневники... 2004, V, 718]. 1911 р. Кайо вдруге здійснила подорож до Росії вже разом із маленькою дочкою, провела півроку в Петербурзі [Іванова 1993, 86]. Скандал призвів до того, що Сенума з родиною (яка вже нараховувала шестеро дітей) був виселений із семінарії і змушений шукати собі квартиру в місті, хоча й був залишений на посаді ректора [Дневники... 2004, V, 781]. Після смерті дружини (16 лютого 1915), що сталася невдовзі після народження сьомої дитини, Іван Якимович Сенума звільнився з посади ректора Токійської духовної семінарії, хоча продовжував у ній викладати [Суханова 2013, 37].

Незважаючи на всі негаразди, Сенума знаходив час і сили для писання книг. У цей період ним написана полемічна богословська праця “Відмінності між вченням православної та англіканської церков”, яка заслужила схвалення св. Миколая [Сенума 1910; Дневники... 2004, V, 623], та укладений “Збірник на честь 50-річчя місіонерської діяльності архієпископа Миколая Японського” [Нікорай тайсюкьо... 1911], який містить написану ним коротку біографію святителя та статтю “Суть православного християнства”.

Сенума також користувався авторитетом у церковних колах. У серпні 1918 р. під час сибірської інтервенції його, разом з іншими впливовими православними діячами, було включено до складу православної делегації, відправленої за ініціативою міністра закордонних справ Японії Гото Сімпея до Сибіру, щоб заспокоїти мирне населення, запобігти непорозумінням і поширювати ідею дружби японського та російського народів. Івана Якимовича було направлено до Приморського краю із завданням проповідувати добру волю Японії, розподіляти гуманітарну допомогу й повідомляти про стан церковних справ [Суханова 2013, 40; Kharin 2011, 217]. У березні 1919 р. Іван Сенума ще раз побував у Примор’ї – тепер він супроводжував єпископа Сергія в поїзді з метою зібрати пожертви на Японську православну церкву, яка тоді відчувала гострий брак коштів (що призвело, зокрема, до закриття семінарії) [Суханова 2013, 42–43; Kharin 2011, 63, 130]. Так само з 1919 р. Сенума неодмінно входив до складу Консисторії¹⁶ [Суханова 2013, 84].

Після закриття семінарії Сенума деякий час працював у дослідницькому відділі Південно-Маньчжурської залізниці [Сугіяма 2008, 470]. Певне, саме цим пояснюється те, що в 1920–1921 рр. він опублікував кілька статей у “Цігаку дзассі” (“Географічному журналі”), присвячених Південному Сибіру та Примор’ю [Сенума 1920; 1921a; 1921b; 1921c]. До викладання повернувся лише 1926 р., коли під керівництвом Симеона Мії в Токіо було відкрито православне духовне училище (діяло до 1938 р.) [Суханова 2013, 61, 80]. Сенума також викладав японську мову в радянській амбасаді, а 1927 р. як перекладач делегації японської Лісопромислової профспілки здійснив подорож до СРСР, враження від якої описав у статті в православному часописі “Сейкьо дзіхо” [Суханова 2013, 77; Kharin 2011, 208]. Навчав він японської мови й дітей російських емігрантів у школі, яку для них відкрив 1929 р. в Токіо архієпископ Сергій [Суханова 2013, 52]. Ймовірно, контакти з росіянами призвели до того, що в березні 1936 р. Сенума був заарештований за підозрою у шпигунстві. Арешт, проте, тривав недовго – через сім тижнів він був звільнений [Суханова 2013, 77–78; Kharin 2011, 208].

Усі ці роки Сенума брав активну участь у справах Японської церкви. У 1933–1935 рр. він був членом Комітету з розробки проекту поставлення національного архієрея [Суханова 2013, 75–76]. Коли внаслідок нового закону про релігійні організації (1939 р.) митрополит Сергій, як іноземець, змушений був піти у відставку, Сенума став одним із чотирьох кандидатів на посаду очільника церкви [Суханова 2013, 85; Kharin 2011, 145–146]. У 1939–1940 рр. він входив до Комітету з розгляду Закону про релігійні організації та обрання національного єпископа [Суханова 2013, 94]. Після обрання головою церкви Арсенія Івасави¹⁷ Сенума підтримував добрі стосунки з митрополитом Сергієм, виступав як його речник на опозиційному щодо Івасави Соборі 1941 р. [Суханова 2013, 100–102, 122].

У ці роки Сенума переклав японською фундаментальну богословську працю митрополита Сергія “Двоєнадесятниця святих апостолів”, яку вважають найважливішою теоретичною працею, створеною в Японській православній церкві в міжвоєнний період. Російською праця митрополита вийшла в Парижі 1935 р., японський переклад – 1941 р., хоча окремі фрагменти японською з’явилися в “Сейкьо дзіхо” з початку 1930-х рр. Сенума додав до книги власну передмову, у якій, згідно з панівною на той час ідеологією, підкреслював азійське походження християнства та його “японськість”. Переклад Сенуми перевидано 1971 р., що свідчить про важливість цієї праці для японських християн [Kharin 2011, 86, 88–89].

Смерть Івана Сенуми у серпні 1945 р. практично збіглася з капітуляцією Японії. Водночас пішов з життя й митрополит Сергій. Японська православна церква залишилася без осіб з вищою богословською освітою [Суханова 2013, 133, 190]. Останньою прижиттєвою книгою Сенуми стали “Цікаві лекції з російської граматики” (*Сюмі росія бумпо кова 趣味のロシア文法講話* 1943 р.), видані в Токіо. Численні статті у православних часописах Японії, зокрема враження від поїздки 1919 р. до Примор’я, розпорошені по раритетних нині виданнях.

Нарешті, останнім з японців-випускників КДА був **Марк Іванович Сайкайсі Сідзука** 西海枝靜 (1868–1939). Як і Симеон Мії, він народився в м. Моріока провінції Муцу (нині префектура Івате) і так само походив із самураїв клану Намбу. Як було вже зазначено, православна громада тут виникла ще на початку 1870-х рр., а 1875 р. сюди прибув Павло Савабе, перший православний священник-японець, і охрестив 73 особи. Лідером громади був батько Марка – самурай Сайкайсі Кацумі, у хрещенні – Іоанн, у домі якого (або в особливому приміщенні в його маєтку) і збиралися попервах віряни. У 1876 р. за 170 ен було придбано ділянку, на якій споруджено храм – Хрестовоздвиженську церкву [Бесстремьянная 2009; Саблина 1999]. Коли в червні 1881 р. сюди під час щорічного об’їзду завітав св. Миколай Японський,

тут було вже 152 вірянини; він охрестив ще десять. Запис у щоденнику святителя характеризує обстановку у громаді: “Усі ці християни старанні, до церкви ходять, сповідаються і причащаються. Є в них дехто, що з’являється в церкві лише в такі Свята, як Великдень та Різдво, але це більше через незнання ще, як слід дотримуватися свят, і ще тому, що багато справ” [Дневники... 2004, II, 58]. Іоанн Сайкайсі був одним із катехизаторів і жив з родиною в церковному будинку [Дневники... 2004, II, 65]. У тому ж будинку було й училище, де вивчали Святе Письмо [Дневники... 2004, II, 58]. Пізніше, 1888 р., Іоанн Сайкайсі був поставлений дияконом [Дневники... 2004, II, 294] і служив у цьому сані до кінця життя.

У такій атмосфері зростає Марк (Сідзука)¹⁸. Перші уроки віри він дістав, імовірно, від батька і напевне був одним із учнів згаданого духовного училища. Нам не відомо, коли Марк вступив до Токійської духовної семінарії, але з огляду на те, що навчання в ній було розраховане на сім років, можемо припустити, що це сталося близько 1883 р. По закінченні семінарії 1890 р. він був направлений до Київської духовної академії, але йому довелося ще рік здобувати середню освіту в Київській семінарії. 1891 р. вступив на I курс, 1892 р. був разом з Іваном Кавамото (Сенумою) переведений на другий курс [Путро О., Путро А. 2010а, 144]¹⁹, 1893 р. – на третій, а 1894 р. – на четвертий [Путро О., Путро А. 2010b, 127, 129]. В академії вивчав англійську, а від вивчення давніх мов, як і його попередники (крім Мії), відмовився. 1895 р. Сайкайсі, захистивши роботу на тему “Про таїнство шлюбу (історико-догматичний нарис)”, здобув ступінь кандидата богослов’я (з тими ж обмеженнями, що й інші японці) [Ухтомский 2017, 201–203].

У жовтні того ж року Сайкайсі повернувся до Японії [Дневники... 2004, III, 193] і 26 листопада почав викладати в семінарії; його також було залучено до видання журналу “Сінкай” [Дневники... 2004, III, 210]. Крім того, йому разом з двома іншими академістами – Омеляном Хігуці та Петром Ісігаме – було доручено перекладати філософські праці Кудрявцева²⁰ [Дневники... 2004, III, 217]. За дружину Марк Сайкайсі обрав собі дочку православного священника-японця Петра Сасагави, з якою обвінчався 1897 р. [Дневники... 2004, III, 534].

Викладав Сайкайсі церковне право, священну історію, каноніку тощо. Рівнем його викладання св. Миколай часто був незадоволений [Ухтомский 2017, 204–205]. Викладав і російську мову – відкрив був, хоча й без успіху, приватну школу, видав підручник [Дневники... 2004, IV, 100]. Крім викладання, Сайкайсі займався журналістикою, зокрема опублікував у 1896–1899 рр. кілька статей, присвячених російській літературі (Гоголю, Тургенєву, Толстому та ін.) у літературних журналах [Хатано 1984, 39]. Був він і перекладачем: так, під час публічних читань у Протестантському клубі 10 січня 1903 р. Сайкайсі перекладав лекцію Я. В. Йозефовича²¹ “Про російську літературу” [Дневники... 2004, IV, 761]. 2 вересня 1900 р. Марк Сайкайсі познайомився в Токіо з російським мандрівником М. М. Колобашкіним²² і представив його св. Миколаю [Дневники... 2004, IV, 311–312].

Коли почалася Російсько-японська війна, Сайкайсі, як і Сенума, виявив патріотичну позицію: залучився до праці над російсько-японським розмовником для військових, брав участь у міжрелігійному мітингу на підтримку Японії [Дневники... 2004, V, 13, 79–81]. Крім того, він паралельно з основною роботою викладав російську мову у військовому училищі (але пояснював це потребою в грошах) [Дневники... 2004, V, 33].

Останній запис про Марка Сайкайсі у щоденнику св. Миколая датований 1908 р. [Дневники... 2004, V, 351]. Про подальше життя й діяльність Сайкайсі відомо мало. У 1912 р. він ще продовжував викладати в семінарії, а за сумісництвом – у військовому училищі [Суханова 2013, 37]. Разом з багатьма іншими випускниками Токійської семінарії був задіяний під час японської інтервенції в Сибіру (1918–1922) як

спеціаліст із російської мови [Kharin 2011, 216]. Викладав Сайкайсі й у духовному училищі, створеному 1926 р. замість семінарії [Суханова 2013, 61]. Був членом редколегії, а деякий час і редактором “Сейкьо дзіхо” [Серафим 2007а, Серафим 2007б].

Весь цей час Сайкайсі продовжував писати й перекладати. Зокрема, у згаданому вище “Збірнику на честь 50-річчя місіонерської діяльності архієпископа Миколая” опублікував статтю 露国正教会の組織並に其伝道 (Структура РПЦ та її місіонерська діяльність) [Нікорай тайсюкьо... 1911, 88–99]. 1915 р. вийшов його переклад праці А. В. Іванова²³ “Тлумачення семи соборних послань” [Іванов 1915]. У 1929–1931 рр. він опублікував кілька статей у “Сейкьо дзіхо” – про відновлення дружніх стосунків між православною та англіканською церквами, про поняття соборності, про минулу діяльність митрополита Сергія (Тихомирова) [Kharin 2011, 275]. Сайкайсі є також автором низки підручників та посібників з російської мови.

Висновки. Як бачимо, група японців – випускників КДА була досить різна за походженням. Двоє з них – Мії та Сайкайсі – належали до *сідзоку*, вихідців із самурайського стану; ще двоє – Конісі та Сенума – походили з родин дрібних торговців; походження Намеди не з’ясоване. Так само розмаїта географія їхніх малих батьківщин: Мії та Сайкайсі родом з Північного Сходу (Тохоку), Намеда та Сенума – з Канто, Конісі – із західної частини Хонсю (Цюгоку). Намеда, Сенума та Сайкайсі походили з християнських родин.

Навчання в Києві всіх п’ятерох припадає на період з 1883-го по 1895 р., причому Конісі вступив у рік, коли Мії закінчив академію, Конісі навчався одночасно із Намедою, а Сенума – із Сайкайсі; у 1891–1892 рр. у Києві були водночас четверо японців. Ніхто з них, однак, не виявив інтересу до української культури – схоже, вони просто не були з нею знайомі. Вочевидь, система навчання в КДА була організована таким чином, що виключала будь-яке знайомство із забороненою культурою “аборигенів”.

Інтелектуальна діяльність “київської п’ятірки” насамперед відбувалася у сфері освіти – як духовної, так і світської (викладання, розробка підручників і посібників). Другою важливою сферою була журналістика в широкому сенсі слова – писання статей до різних часописів, праця в редакціях та редколегіях. Йдеться здебільшого про православні часописи й статті на богословську та церковну тематику, хоча були й цілком світські статті – з літератури, філософії тощо. Писали також книжки – богословські, мемуари, подорожні нотатки тощо. До того ж усі, крім Намеди, займалися перекладами релігійної та художньої літератури, переважно з російської мови. Окремо слід виділити історико-філософську творчість Конісі. Таким чином, у розглянутій групі можна виділити представників різних типів: Мії – церковний інтелектуал у точному сенсі слова, Сенума-Кавамото та Сайкайсі – інтелектуали-миряни, тісно пов’язані з церквою, натомість Конісі – переважно світський інтелектуал.

Отже, троє з п’яти “японців-киян” присвятили своє життя Японській православній церкві, один просто не встиг зробити вибір, і лише один – Конісі – відійшов від православ’я і став толстовцем. Варто зазначити, що з усіх 12 японців, які здобули вищу богословську освіту в Російській імперії, на службі церкві, врешті-решт, залишилися тільки четверо, з них троє – випускники Київської духовної академії (четвертий – Арсеній Івасава – навчався в Петербурзі) [Садовский 2013, 25]. Двоє з них, Мії та Сенума, користувалися значним авторитетом. Можливо, має рацію І. Харін, коли на прикладах Симеона Мії та Арсенія Івасави протиставляє навчання в Києві, “далеко від політики та пишноти російських столиць, але близько до джерел руського православного чернецтва і вченості”, яке спонукало першого стати священником, та навчання в Москві²⁴ й Петербурзі, що спрямувало другого на шлях інтелектуала-мирянина [Kharin 2011, 81, 94].

Але чи не єдиний у Японії “православний еретик” – Конісі також вийшов зі стін Київської академії. За іронією долі, саме він, “пес, який гавкає й кусає”, за виразом св. Миколая [Дневники... 2004, IV, 867], сьогодні найвідоміший і найпопулярніший як у японських, так і – що особливо дивує – у російських дослідників. Натомість “православні самураї” Симеон Мії та Марк Сайкайсі найбільш віддані справі свого вчителя, дослідників цікавлять мало. Проте Конісі та Сенума, відомі нині переважно як перекладачі й популяризатори російської літератури, насамперед Толстого (хоча їхні переклади, безперечно, свого часу відіграли важливу роль, але зараз вже безнадійно застаріли й цікаві лише як літературні пам’ятки). Обидва вони опинилися в тіні тих великих людей, завдяки яким і відомі: такі теми, як “Толстой і Конісі”, “Толстой і Сенума” тощо, розроблені дуже детально, а решта життя й творчості цих двох непересічних японських інтелектуалів досліджена мало. Навіть внесок Конісі у знайомство російськомовної публіки з китайською філософською класикою практично забутий. Але найбільше вражає те, що поза увагою дослідників залишається власне те, що було головним для самих православних інтелектуалів, – їхні богословські праці.

На наш погляд, такі яскраві особистості, як Мії, Конісі та Сенума, заслуговують на увагу самі по собі, а не лише як епізодичні персонажі життєписів великих людей. Потребує дослідження їхня спадщина, розкидана по рідкісних нині виданнях, не вивчена. Для українських дослідників особливо цікавими мають бути спогади Мії та Конісі про навчання в Києві.

¹ Початок див. у “Східному світі” № 4 за 2018 р.

² У деяких українських та російських джерелах – Какусабуру [Путро О., Путро А. 2010а, 144] або Какутаро [Иванова 1990, 205; 1993, 82–83].

³ Антоній (у миру Олексій Павлович Храповицький, 1863–1936) – церковний діяч, богослов, педагог. У 1890 р. був ректором Санкт-Петербурзької духовної семінарії.

⁴ Рачинський Сергій Олександрович (1833–1902) – професор ботаніки Московського університету, педагог-просвітник.

⁵ Олександр Іванович Мацуї Кадзуо (1862–1885) – учень св. Миколая, направлений на навчання до Санкт-Петербурзької духовної академії. Помер у Санкт-Петербурзі.

⁶ Герасим (у миру Костянтин Протопапас, 1839–1841–1897) – грецький церковний діяч, Патріарх Єрусалимський та всієї Палестини у 1891–1897 рр.

⁷ “Кочьо” або “коочьо” (校長 科つよ), тобто директор школи. Св. Миколай у своїх щоденниках вживає на позначення посади також слова “інспектор”, “завідувач” (заведыватель) та “доглядач” (смотритель) як синоніми (див., напр.: [Дневники... 2004, III, 109, 152, 289, 663]). Спочатку до посадових обов’язків входило керівництво семінарією, катехизаторською та співочою школами [Дневники... 2004, III, 551], але згодом катехизаторській та співочій школі був призначений окремий начальник [Дневники... 2004, III, 780]. Жіноча школа мала свою начальницю.

⁸ У щоденнику св. Миколая в записі від 9 липня бачимо прізвище Кавамото, а 21 липня – вже Сенума [Дневники... 2004, III, 551–552, 557].

⁹ В. Немирович-Данченко у своїх спогадах називає її, ймовірно помилково, Ганна Луківна [Дударец].

¹⁰ Буланже Павло Олександрович (1865–1925) – російський письменник, перекладач і публіцист, толстовець, автор життєписів Конфуція і Будди.

¹¹ Сергеєнко (Сергеєнко-Кучеренко) Петро Олексійович (1854–1930) – російський письменник українського походження.

¹² Тихомиров Лев Олександрович (1852–1923) – російський громадський діяч, публіцист, філософ. У молоді роки був народовольцем, з 1888 р. змінив погляди, став консерватором і монархістом. Активно підтримував православну місію в Японії.

¹³ Василь Ямада Куратаро (1869–1931) – японський православний церковний діяч, журналіст, голова Спілки православної молоді (Сейкьо сейнен кай 正教青年会).

¹⁴ Павло Накаї Цугумаро (1855–1943) – японський православний церковний діяч, конфуціанець за освітою, перекладач Святого Письма та богослужбових книг.

¹⁵ Немирович-Данченко Василь Іванович (1848–1936) – російський письменник українського походження, журналіст, мандрівник, брат театрального режисера Володимира Івановича Немировича-Данченка.

¹⁶ Консисторія (япон. *сомукьоку* 総務局), згідно з конституцією Японської православної церкви 1919 р., була адміністративним органом із широкими повноваженнями, що обмежували владу архієрея, особливо у фінансових питаннях [Суханова 2013, 44; Kharin 2011, 78–79].

¹⁷ Арсеній Івасава Хейкіці 岩沢丙吉 (бл. 1863–1943) – японський православний церковний діяч, випускник Санкт-Петербурзької духовної академії, кандидат богослов'я. Тимчасово очолював Японську православну церкву з липня 1940 р. по квітень 1941 р.

¹⁸ Його життя й діяльність із 1890-го по 1908 р. досить докладно описано в статті о. Андрія Ухтомського [Ухтомский 2017], тому далі ми обмежимося лише головними відомостями, важливими для нашої теми, або тими, що доповнюють згадану статтю.

¹⁹ У згаданому джерелі він названий, явно помилково, “Марк Сайкош”.

²⁰ Кудрявцев-Платонов Віктор Дмитрович (1828–1891) – російський релігійний філософ. Св. Миколай планував перекласти його дев'ять книжок – ймовірно, йдеться про зібрання його творів у 3 томах, кожен у 3 випусках, 1893–1894 рр.

²¹ Йозефович (Юзефович) Яків Варфоломійович (1873–?) – російський літературознавець, педагог. Викладав російську мову в урядовій школі в Токіо [Дневники... 2004, IV, 760].

²² Колобашкін Микола Миколайович – російський мандрівник, сходознавець, етнограф, журналіст кінця ХІХ – початку ХХ ст. Про нього див.: [Кулинский 2018, 10–11].

²³ Іванов Олександр Васильович (1837–1911) – російський богослов, археограф, випускник Київської духовної академії, автор популярних навчальних посібників з вивчення Нового Завіту.

²⁴ Івасава перед вступом до академії рік навчався в Московській духовній семінарії.

ЛІТЕРАТУРА

Бесстремьянная Г. Из Японии в Иерусалим // **Альфа и Омега**, 2007, № 1 (48). URL: <http://aliom.orthodoxy.ru/arch/048/besstr48.htm> (дата звернення: 10.01.19).

Бесстремьянная Г. Патриарх Герасим Иерусалимский. Восточка из Иерусалима конца XIX века в современной Японии // **Россия в красках**. 12 августа 2008 г. URL: http://ricolor.org/tz/iaropia/mp/patriarh_gerasim/ (дата звернення: 10.01.19).

Бесстремьянная Г. По православной Японии: статья 5. Восточно-Японская епархия // **Православие.RU**. 6.04.2009. URL: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41511.htm> (дата звернення: 5.10.18).

Бовкало А. А. Выпускники Киевской духовной академии 1823–1869, 1885–1915 гг. URL: <http://www.petergen.com/bovkalov/duhov/kievda.html> (дата звернення: 26.10.18).

Дневники святого Николая Японского: в 5 т. / Сост. К. Накамура. Санкт-Петербург, 2004.

Дударец Г. И. Японский друг Бронислава Пилсудского. URL: <http://www.icrap.org/ru/du-darec12-1.html> (дата звернення: 10.01.19).

Иванова Г. Д. Архиепископ Николай и его японские ученики // **Из истории общественной мысли Японии XVIII–XIX вв.** Москва, 1990.

Иванова Г. Д. **Русские в Японии XIX – начала XX в. Несколько портретов.** Москва, 1993.

Кулинский А. Н. Японское оружие в частных собраниях дореволюционной России // **Оружейный семинар**. Заседание 27 сентября 2018 года в 14.00 в зале совета Государственного Эрмитажа. Санкт-Петербург, 2018.

Маусима М. Д. Святой праведный Иоанн Кронштадтский и Японская Православная Церковь / Перевела с японского Г. Бесстремьянная // **Православие.RU**. 1 ноября 2007 г. URL: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41388.htm> (дата звернення: 10.01.19).

Путро О. І., Путро А. О. Студенти-іноземці Київської духовної академії: ХІХ – початок ХХ ст. (Продовження. Початок див.: Вісник ДАКККіМ. – 2010. – №№ 1, 2) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв**, 2010а, № 3.

Путро О. І., Путро А. О. Студенти-іноземці Київської духовної академії: ХІХ – початок ХХ ст. (Продовження. Початок див.: Вісник ДАКККиМ. – 2010. – №№ 1, 2, 3) // **Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв**, 2010b, № 4.

Репников А. В. “Не будем мы защищать грудью Европу от Азии” (геополитические проекты русских консерваторов) // **II Романовские чтения. Центр и провинция в системе российской государственности**: материалы конференции. Кострома, 26–27 марта 2009 года. Кострома, 2009. URL: http://www.hrono.ru/proekty/romanov/2rc43.php#_ednref57 (дата звернення: 10.01.19).

Саблина Э. Б. Пути-дороги паломницы из России // **Знакомьтесь – Япония**, 1999, № 26. URL: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/39676.htm> (дата звернення: 10.01.19).

Садовский Н. В. **От Берёзы до сакуры**. К заседаниям клуба “Цветы сакуры”, 2013, №№ 5, 6. URL: www.vegav.ru/doc/0213_sakura_5_6.doc (дата звернення: 10.01.19).

Суханова Н. А. **История Японской Православной Церкви в XX веке: путь к автономии**. Санкт-Петербург, 2013.

Ухтомский А. Марк Сайкайси: судьба последнего японского студента дореволюционной Киевской духовной академии // **Труды Київської духовної академії**, 2017, № 27.

Шифман А. И. **Лев Толстой и Восток**. Москва, 1971. URL: <http://www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-i-vostok.html> (дата звернення: 10.01.19).

Шифман А. И. **Толстой – это целый мир**. Тула, 1976. URL: <http://www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-celiy-mir.html> (дата звернення: 10.01.19).

Щербенко Э. В. Чехов и Япония: бумеранг любви // **А. П. Чехов: пространство природы и культуры**. Материалы Международной научной конференции. Таганрог, 2013. URL: <http://www.kon.libed.ru/1konferenciya-istoriya/94482-16-ap-chehov-prostranstvo-prirodikulturi-materiali-mezhdunarodnoy-nauchnoy-konferencii-taganrog-2013-udk-821161.php> (дата звернення: 10.01.19).

Cockerill H. A Japanese “Girl’s Reading” of Dostoevsky’s Poor Folk: Senuma Kayō and the Origins of Japanese “Girls’ Literature” // **Asian Studies Review**. Vol. 35, No. 4. 2011.

Kharin I. N. **Self-realisation of the Japanese Orthodox Church, 1912–1956**. A dissertation presented to the Faculty of Princeton University in candidacy for the degree of Doctor of Philosophy, November, 2011.

Иванов 1915. – А・И・Иванов. 七公書註解. 西海枝静 訳. 東京, 1915.

Никорай тайсюкьо... 1911. – Никорай 大主教宣教五十年記念集 (1861–1911)。瀬沼恪三郎 編. 東京, 1911.

Сакакібара Таканори. – 榊原貴教. ドストエフスキー翻訳作品年表. URL: <http://nada.s.ooso.jp/page050.html> (дата звернення: 10.01.19).

Сенума Какутаро. – 瀬沼恪三郎. 根本的倫理問題 // 宗教と人. 山田蔵太郎 編. 東京, 1902.

Сенума Какутаро. – 軍用日露会話. 瀬沼恪三郎 編. 東京, 1904.

Сенума Какутаро. – 瀬沼恪三郎. 正教会及聖公会教義之異同. 東京, 1910.

Сенума Какутаро. – 瀬沼恪三郎. 東部西比利亞の鑛床 // 地学雜誌, 1920, 32卷, 11号.

Сенума 1921a. – 瀬沼恪三郎. 蘇城炭坑及其付近の諸鑛床 // 地学雜誌, 1921, 33卷, 1号.

Сенума 1921b. – 瀬沼恪三郎. 浦塩半島付近の地質 // 地学雜誌, 1921, 33卷, 2号.

Сенума 1921c. – 瀬沼恪三郎. 浦塩半島付近の地質承前 // 地学雜誌, 1921, 33卷, 3号.

Серафим 2007a. – 主教セラフим. 「教会報知」から「正教新報」そして「正教時報」へ (2) // 「正教時報1400号」2007年5月20日. URL: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (дата звернення: 13.10.18).

Серафим 2007b. – 主教セラフим. 「教会報知」から「正教新報」そして「正教時報」へ (3) // 「正教時報1401号」2007年6月20日. URL: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (дата звернення: 13.10.18).

Сугіяма Хідеко. – 杉山秀子. 夏葉・恪三郎覚書き // 駒澤大学総合教育研究部紀要, 2008, No. 2.

Хатано Кадзухиро. – 秦野一宏. 日本におけるゴーゴリ翻訳・紹介文献 – 戦前篇 // 早稲田大学図書館紀要, 1984, No. 24.

REFERENCES

Besstremyannaya G. (2007), “Iz Yaponii v Iyerusalim”, in *Al’fa i Omega*, No. 1(48), available at: <http://aliom.orthodoxy.ru/arch/048/besstr48.htm> (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Besstremyannaya G. (2008), “Patriarkh Gerasim Iyerusalimskiy. Vestochka iz Iyerusalima kontsa XIX veka v sovremennoy Yaponii”, in *Rossiya v kraskakh*, August 12, available at: http://ricolor.org/rz/iaponia/mp/patriarh_gerasim/ (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Besstremyannaya G. (2009a), “Po pravoslavnoy Yaponii: stat’ya 5. Vostochno-Yaponskaya eparkhiya”, in *Pravoslaviye.Ru*, April 6, available at: www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41511.htm (accessed October 5, 2018). (In Russian).

Bovkalo A. A., *Vypuskniki Kiyevskoy dukhovnoy akademii 1823–1869, 1885–1915 gg.*, available at: www.petergen.com/bovkalo/duhov/kievda.html (accessed October 26, 2018). (In Russian).

Dnevniky svyatogo Nikolaya Yaponskogo (2004), In 5 vols., Giperion, Saint Petersburg. (In Russian).

Dudarets G. I., “Yaponskiy drug Bronislava Pilsudskogo”, available at: www.icrap.org/ru/dudarec12-1.html (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Ivanova G. D. (1990), “Arkhiyepiskop Nikolay i ego yaponskiye ucheniki”, in *Iz istorii obshchestvennoy mysli Yaponii XVIII–XIX vv.*, Nauka, Moscow, pp. 192–211. (In Russian).

Ivanova G. D. (1993), *Russkiye v Yaponii XIX – nachala XX v. Neskol’ko portretov*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Kulinskiy A. N. (2018), “Yaponskoye oruzhiye v chastnykh sobraniyakh dorevolyutsionnoy Rossii”, in *Oruzheynyy seminar. Zasedaniye 27 sentyabrya 2018 goda v 14.00 v zale soveta Gosudarstvennogo Ermitazha*, pp. 1–75. (In Russian).

Matusima M. D. (2007), “Svyatoy pravednyy Ioann Kronshtadtskiy i Yaponskaya Pravoslavnaya Tserkov’, Perevela s yaponskogo G. Besstremyannaya”, in *Pravoslaviye.RU*, November 1, available at: www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41388.htm (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Putro O. I. and Putro A. O. (2010a), “Studenty-inozemtsi Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi: XIX – pochatok XX st. (Prodovzhennya. Pochatok dyv.: Visnyk DAKKKiM. – 2010. – No. 1, 2)”, in *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadrov kul’tury i mystetstv*, No. 3, pp. 138–145. (In Ukrainian).

Putro O. I. and Putro A. O. (2010b), “Studenty-inozemtsi Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi: XIX and pochatok XX st. (Prodovzhennya. Pochatok dyv.: Visnyk DAKKKiM. – 2010. – No. 1, 2, 3)”, in *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadrov kul’tury i mystetstv*, No. 4, pp. 138–145. (In Ukrainian).

Repnikov A. V. (2009), “‘Ne budem my zashchishchat’ grud’yu Evropu ot Azii’ (geopoliticheskiye projekty russkikh konservatorov)”, in *II Romanovskiy chteniya. Tsentri i provintsiya v sisteme rossiyiskoy gosudarstvennosti: materialy konferentsii. Kostroma, 26–27 marta 2009 goda*, KGU im. N. A. Nekrasova, Kostroma, available at: www.hrono.ru/proekty/romanov/2rc43.php#_ednref57 (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Sablina E. B. (1999), “Puti-dorogi palomnitsy iz Rossii”, in *Znakom tes’ – Yaponiya*, No. 26, pp. 78–89, available at: www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/39676.htm (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Sadovskiy N. V. (2013), “Ot Beryozy do sakury. K zasedaniyam kluba ‘Tsvety sakury’”, No. 5, 6”, available at: www.verav.ru/doc/0213_sakura_5_6.doc (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Sukhanova N. A. (2013), *Istoriya Yaponskoy Pravoslavnoy Tserkvi v XX veke: put’ k avtonomii*, Aleteyya, Saint Petersburg. (In Russian).

Ukhtomskiy A. (2017), “Mark Saykaysi: sud’ba poslednego yaponskogo studenta dorevolyutsionnoy Kiyevskoy dukhovnoy akademii”, in *Trudy Kyyivs’koyi dukhovnoyi akademiyi*, No. 27, pp. 200–207. (In Russian).

Shifman A. I. (1971), *Lev Tolstoy i Vostok*, Nauka, Moscow, available at: www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-i-vostok.html (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Shifman A. I. (1976), *Tolstoy – eto tselyy mir*, Priok. kn. izd-vo, Tula, available at: www.marsexx.ru/tolstoy/tolstoy-celiy-mir.html (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Shcherbenko E. V. (2013), “Chekhov i Yaponiya: bumerang lyubvi”, in *A. P. Chekhov: prost-ranstvo prirody i kul’tury. Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii*, Taganrog, available

at: www.kon.libed.ru/1konferenciya-istoriya/94482-16-ap-chehov-prostranstvo-prirodi-kulturi-materiali-mezhdunarodnoy-nauchnoy-konferencii-taganrog-2013-udk-821161.php (accessed January 10, 2019). (In Russian).

Cockerill H. (2011), “A Japanese ‘Girl’s Reading’ of Dostoevsky’s Poor Folk: Senuma Kayō and the Origins of Japanese ‘Girls’ Literature””, *Asian Studies Review*, Vol. 35, No. 4, pp. 521–540.

Kharin I. N. (2011), *Self-realisation of the Japanese Orthodox Church, 1912–1956*, A dissertation presented to the Faculty of Princeton University in candidacy for the degree of Doctor of Philosophy, Princeton, NJ.

Ivanov A. (1915), *Shichi kōsho chūkai*, Saikaishi Shizuka yaku, Nihon seikyōkai, Tokyo. (In Japanese).

Senuma Kakutarō hen (1911), *Nikorai taishūkyō senkyō gojūnen kinenshū (1861–1911)*, Seikyō shingakkō hakkō, Tokyo. (In Japanese).

Sakikabara Takanori, “Dosutoefusukī hon’yaku sakuhin nenpyō”, available at: <http://nada.c.ooco.jp/page050.html> (accessed January 10, 2019). (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1902), “Konponteki rinri mondai”, in Yamada Kuratarō (Ed.), *Shūkyō to hito*, Seikyō seinen kai, Tokyo, pp. 62–94. (In Japanese).

Senuma Kakutarō hen (1904), *Gunyō nichirō kaiwa*, Seikyō shingakkō hakkō, Tokyo. (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1910), *Seikyōkai oyobi Seikōkai kyōgi-no idō*, Seikyō shingakkō shuppanbu, Tokyo. (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1920), “Tōbu Shiberia-no kōshō”, in *Chigaku zasshi*, Vol. 32, No. 11, pp. 484–494. (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1921a), “Sūchan tankō oyobi sono fukin-no kōshō”, in *Chigaku zasshi*, Vol. 33, No. 1, pp. 28–37. (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1921b), “Urajio hantō fukin-no chishitsu”, in *Chigaku zasshi*, Vol. 33, No. 2, pp. 91–98. (In Japanese).

Senuma Kakutarō (1921c), “Urajio hantō fukin-no chishitsu (shōzen)”, in *Chigaku zasshi*, Vol. 33, No. 3, pp. 156–165. (In Japanese).

Shūkyō Serafumu [Seraphym] (2007a), “‘Kyōkai hōchi’ kara ‘Seikyō shinpō’ soshite ‘Seikyō jihō’-e” (2), *Seikyō jihō*, No. 1400, 2007 nen 5 gatsu 20 nichi, available at: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (accessed October 13, 2018). (In Japanese).

Shūkyō Serafumu [Seraphym] (2007b), “‘Kyōkai hōchi’ kara ‘Seikyō shinpō’ soshite ‘Seikyō jihō’-e” (3), *Seikyō jihō*, No. 1401, 2007 nen 6 gatsu 20 nichi, available at: <https://www.orthodox-sendai.com/untitled-coh7> (accessed October 13, 2018). (In Japanese).

Sugiyama Hideko (2008), “Kayō-Kakusaburō oboegaki”, in *Komazawa daigaku sōgō kyōiku kenkyūbu kiyō*, No. 2, pp. 469–489. (In Japanese).

Hatano Kazuhirō (1984), “Nihon-ni okeru Gōgōri honyaku-shōkai bunken: senzen hen”, in *Waseda daigaku toshokan kiyō*, No. 24, pp. 33–49. (In Japanese).

Японські інтелектуали – випускники Київської духовної академії:

Іван Кавамото-Сенума та Марк Сайкайсі

(Закінчення)

C. B. Капранов

Статтю присвячено групі японських православних інтелектуалів, які наприкінці XIX ст. були направлені на навчання до Київської духовної академії. Це Мії Міцуро (у хрещенні Симеон, 1858–1940), Конісі Масутаро (Даніїл, 1862–1940), Намеда Йосіо (Климент, ?–1895), Кавамото Какусабуру (Іван, 1868–1945) та Сайкайсі Сідзука (Марк, 1868–1939). Їхнє навчання в Києві припадає на період з 1883-го по 1895 р. У статті розглянуто діяльність японців – випускників КДА як окремої групи інтелектуалів і як частини японської християнської спільноти. Їхня інтелектуальна діяльність насамперед відбувалася у сфері освіти – як духовної, так і світської (викладання, розробка підручників і посібників). Вони також писали статті до релігійних і світських часописів, працювали в редакціях і редколегіях православних видань; писали й книжки – богословські, мемуари, подорожні нотатки тощо, перекладали релігійну та художню літературу, переважно з російської мови. У розглянутій групі є представники різних типів: Симеон Мії – церковний інтелектуал, Кавамото, який змінив прізвище на Сенума, та Сайкайсі – миряни, тісно пов’язані з церквою, натомість Конісі –

світський інтелектуал і “єретик” щодо церкви. У другій частині статті розглянуто життя та діяльність Івана Сенуми-Кавамото та Марка Сайкайси.

Ключові слова: інтелектуали, Київська духовна академія, православ’я, Японія, Японська православна церква

**Японские интеллектуалы – выпускники Киевской духовной академии:
Иван Кавамото-Сэнума и Марк Сайкайси
(Окончание)**

С. В. Капранов

Статья посвящена группе японских православных интеллектуалов, которые в конце XIX в. были направлены на обучение в Киевскую духовную академию. Это Мии Митиро (в крещении Симеон, 1858–1940), Кониси Масутаро (Даниил, 1862–1940), Намеда Ёсио (Климент, ?–1895), Кавамото Какусабуру (Иоанн, 1868–1945) и Сайкайси Сидзука (Марк, 1868–1939). Их обучение в Киеве приходится на период с 1883-го по 1895 г. В статье исследована деятельность японцев – выпускников КДА как отдельной группы интеллектуалов и как части японского христианского сообщества. Их интеллектуальная деятельность прежде всего происходила в сфере образования – как духовной, так и светской (преподавание, разработка учебников и пособий). Они также писали статьи в религиозные и светские журналы, работали в редакциях и редколлегиях православных изданий; писали и книги – богословские, мемуары, путевые заметки и т. п., переводили религиозную и художественную литературу, преимущественно с русского языка.

В рассматриваемой группе есть представители различных типов: Симеон Мии – церковный интеллектуал, Кавамото, сменивший позже фамилию на Сэнума, и Сайкайси – миряне, тесно связанные с церковью, в то время как Кониси – светский интеллектуал и “єретик” по отношению к церкви. Во второй части статьи рассмотрены жизнь и деятельность Ивана Сэнума-Кавамото и Марка Сайкайси.

Ключевые слова: интеллектуалы, Киевская духовная академия, православие, Япония, Японская православная церковь

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019